

кістки, включаючи шийний хребець мамонта–атланта лежали по лінії північ–південь. Інвентар східного сектора стоянки подрібнений, що можна пов'язувати з існуванням у північніших підвищеннях якоїсь майстерні по обробці кісток чи кухонного осередку. Але в шурфах нами досліджено поки що площі в середньому по 1 кв.м. Вони мали обмежено розвідковий характер.

Мізинці, безумовно, не були «піонерами астрономії» - не були винахідниками протокалендаря. Старішим за мізинський був новгород-сіверський протокалендар, оскільки ця стоянка древніша Мезенської¹⁰. В цій моделі використано лише три види знаків: «палиці загнані в землю», які передають дні напівциклу старого, «палиці з гілками» означають кінець і початок напівциклів, та «мітли», якими означено фазу нового місяця (дні №16 та 17) та весь молодий напівцикл. Ритм №30, потрібний лише в довгому циклі, передано палицею. Цей протокалендар, як і мізинський, розпочинається з дня повного Місяця. Існує протокалендар і набагато старіший згаданих.

Джерела та література:

1. Куриленко В. Е. Памятники археологии на стыке Сумщины и Черниговщины у с. Мезин. // Питання археології Сумщини. – Суми, 1990. – С. 38-39.
2. Куриленко В. Е. Археологічний щоденник №4. – С. 72.
3. Березанская С. С. Северная Украина в эпоху бронзы. К., 1981. – С. 186.
4. История Украинской ССР. – К., 1981. – Т. I. – С. 117.
5. Куриленко В. Е., Бунятян К. П. Пам'ятки середньодніпровської культури Середнього Подесення // Археологія №4. 2006. – С. 88-94. Археология СССР. Эпоха бронзы лесной полосы СССР. М., 1987. – С. 36.
6. Всемирная история. М., 1955. – Т. I. – С. 241-243.
7. Дж. Вуд. Солнце, Луна и древние камни. – М., 1981. – С. 267.
8. Фролов Б. А. Числа в графике палеолита. – Новосибирск. 1974. – С. 136-138, 175.
9. Шовкопляс И. Г. Мезинская стоянка. – К., 1965. – С. 24, 34.
10. Археология Украинской ССР. – К., 1985. – Т. I. – С. 76-77.

ГЕРБ І ПЕЧАТКА КОЧУБЕЇВ

Провідною силою українського суспільства XVII-XVIII ст. було козацтво, яке очолювала генеральна, полкова та сотенна старшина. Українські історики мають певні здобутки у вивченні цієї верстви Гетьманщини, але й досі ми не можемо сказати, що ця тема висвітлена на достатньому рівні. Зокрема, це стосується старшинської геральдики, емблематики, символіки та сфрагістики.

На науковому рівні розробку цієї теми започаткував О. Лазаревський¹. Справу продовжили Г. Милорадович², М.Слабченко³, В. Модзалевський, В. Лукомський⁴. У радянський період з відомих причин ця тема була занедбана. З 1991 р., після відновлення української державності, геральдичні та сфрагістичні дослідження вийшли на новий якісний рівень. Головним координуючим центром зусиль геральдистів та сфрагістів стало Українське геральдичне товариство. Щорічно почали проводитися спеціалізовані наукові конференції та видаватися фахове видання «Знак».

Темою нашої розвідки є герб і печатка родини Кочубеїв. Відомо, що їхнім предком був кримський татарин Кучук-бей⁵. В Україні він з'явився у середині XVII ст. і прийняв православну віру під іменем Андрій. Його син Леонтій Андрійович дослужився до чина військового товариша. Одним з найвідоміших представників цієї родини судилося стати Василю Леонтійовичу. Він займав найвищі посади у гетьманській адміністрації, як-от: генерального писаря та генерального судді⁶. Проте не цими посадами він увійшов в українську історію.

Так сталося, що він уособлював ту частину козацької старшини, яка пов'язала своє майбутнє з Росією, а І. Мазепа – тих, хто бачив Україну незалежною державою. Конфлікт між цими авторитетними особами був неминучий. Тим більше, що він ускладнився залицанням старого гетьмана до хрещениці – юної доньки генерального судді. Останнє має для нас важливе значення, бо він малює Василя Кочубея як ревного християнина, для котрого такі стосунки хрещеного батька і хрещениці були неприйнятними. Як відомо, зіткнення цих можновладців мало трагічні наслідки як для них особисто, так і для Гетьманщини у ширшому контексті. Доля спадкоємців генерального судді була щасливішою. Кочубеї породичалися з такими відомими старшинськими родинами, як Апостоли, Чуйкевичі, Оболонські, Безбородьки, Томари, Скоропадські, Лашкевичі, Туманські, Милодаровичі. Вони займали уряди полковників, генеральних обозних, отримали чини камергера, таємного радника, сенатора. Віктор Павлович Кочубей 4.04.1799 р. став графом, а з 6.12.1831 р. – князем, займав посади канцлера, голови Державної ради Російської імперії ⁷.

З літератури відомо, що Кочубеї користувалися 3 гербами: дворянським, графським та князівським ⁸. Коли з'явилися два останні, зрозуміло з наведеного вище матеріалу. Що ж до першого, точної дати немає. Проте, враховуючи, що Василь Кочубей займав уряд генерального писаря з 1687 по 1699 роки ⁹, можемо припустити, що саме у цей час з'являється названий герб. По-перше, наявності печатки з відповідним гербом вимагали посада і соціальний статус Кочубея, по-друге, саме на ці часи припадає конституювання старшинського прошарку українського суспільства, який розглядав себе спадкоємцем шляхти з притаманними їй атрибутами: гербами та печатками. Один з перших офіційних описів цього герба знаходимо у книзі «Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи», яка була надрукована Сенатом у 1798-1816-1836 рр.: «Въ щитѣ имѣющимъ обыкновеннымъ дворянскимъ шлемомъ съ дворянскою на немъ короною, и тремя строусовыми перьями. Наметь на щитѣ голубой и красный подложенный золотомъ. Щитѣ держать съ правой стороны левъ, а с левой воинъ в малороссийской одеждѣ имѣющій въ рукахъ копье остроконечіемъ въ верхъ подынятое. Подъ щитомъ девизъ: ELEVOR UBI CONSUMOR» (арк. 49, № 49) ¹⁰. Відомий російський гарельдист О. Лакієр трактував головні фігури цього герба так: «Герб Кочубеев останется навсегда свидетельством преданности государю и отечеству, запечатленной некогда кровью Василия Леонтьевича Кочубея, который в качестве генерального малороссийского судьи открыл Петру Великому измену Мазепы и по проискам гетмана пал на плахе. В ознаменование того потомству Кочубея пожаловано в герб красное сердце с означенными на нем двумя золотыми крестами, положенное в голубом поле. Это родовое знамя Кочубеев помещается в графском и княжеском гербах этой фамилии» ¹¹. Перед нами приклад використання української символіки в інтересах російської імперської влади. Справа в тому, що названа символіка використовувалася Василем Кочубеєм задовго до трагічних подій 1708 р. На це вказують виявлені нами у фондах Чернігівського історичного музею імені В.В.Тарновського печатки Василя Кочубея 1696 р. та 1701 р. На них бачимо у щиті серце з двома хрестами під коронованим шоломом, що увінчаний трьома пір'їнами. Намет у вигляді стилізованого рослинного орнаменту. На одній печатці через аббревіатуру указані ім'я, прізвище та посада, а на другій – тільки ім'я та прізвище. Щит, шолом, корона, намет – це ознаки шляхетної гідності. Про причини їхньої появи у гербах української шляхти вже йшлося. Тим більше, що Кочубей, на відміну від багатьох представників новоявленої шляхти, мав справді благородне походження, нехай і татарське. Щодо серця і хрестів справа складніша. Відомо, що татарські беї та мурзи не мали гербів, тому скористатися родинними знаками Кочубей не міг. На нашу думку, він просто пішов за практикою тих часів, коли військово-релігійний світогляд козаків формував і відповідну символіку. Комбінації таких християнських символів, як хрест, серце, зірки, місяць з шаблями, списами, луками, стрілами, часто бачимо на різноманітних речах, що побутували на Гетьманщині. А найчастіше ці комбінації ми бачимо саме на гербах. З цього

приводу слухну думку висловив свого часу В.Лукомський: «Тем не менее, на ряду с этим обычным источником, откуда черпало малороссийское дворянство отличительные знаки¹², в среде его представителей возникают подчас стремления создавать и свои, оригинальные гербы. Сначала весьма бедные элементами и простые по композиции (обычно – сочетания меча и стрелы, креста и сердца), они приобретают впоследствии характер вполне законченных и оригинальных родовых гербов, дающих некоторое представление о самобытной малороссийской геральдике»¹³. Таким чином, тогочасна геральдична мода та релігійний менталітет Василя Кочубея і вплинули на обрання ним зазначеної символіки.

Нижче ми подаємо виявлені печатки за такою схемою: ім'я власника печатки, його посада, назва і дата документа, на якому виявлена печатка, інвентарний номер, техніка виготовлення відбитка із зазначенням кольору воску або сургуча, форма печатки, її розмір, опис зображення на печатці з розшифрованою абрєвіатури.

ОПИСИ ПЕЧАТОК

1. Печатка Кочубея Василя, генерального писаря, лист до Івана Забіли від 27 листопада 1696 р. [інв. № Ал 359, док. № 9]. Паперово-воскова, на червоно-коричневому воску, восьмикутна, 23х21 мм. Зображення: у щиті серце, в якому 2 хрести, над щитом коронований шолом з трьома пір'їнами, навколо щита рослинний орнамент та літери – «В К П В И Ц П В З Є» («Василий Кочубей Писарь Войска Их Царского Пресветлого Величества Запорожского Енеральный»).

2. Печатка Кочубея Василя, генерального судді, лист до Івана Черниша від 15 червня 1701 р. [інв. № Ал 359, док. № 11]. Паперово-воскова, на чорному воску, восьмикутна, 23х22 мм. Зображення: серце, в якому 2 хрести, над ними коронований шолом з трьома пір'їнами, обабіч якого літери «В», «К» («Василий Кочубей»), серце обіймають 2 гілки та рослинний орнамент¹⁴.

3. Печатка Кочубея Василя, полковника полтавського, дозвіл від 23 травня 1730 р. [інв. № Ал 501/12/14], «продажний запис» від 21 грудня 1731 р. [інв. № Ал 501/11/18]. Паперово-воскова, на чорному воску й на червоному сургучі, овальна, 25х24 мм. Зображення: у щиті серце, в якому 2 хрести, над щитом коронований шолом, обабіч щита рослинний орнамент.

Джерела та література, примітки:

1. Гавриленко В. Українська сфрагістика: Питання предмета та історіографії. - К., 1977. - С. 47.
2. Там само. - С. 48.
3. Слабченко М. Матеріали по малоросійській сфрагістике. — Одеса, б.д.
4. Лукомский В., Модзалевский В. Малоросійський гербовник. - К., 1993.
5. Кучук по-татарськи жайворонок, а бей вказує на шляхетне походження // Гринченко Б. Словарь українського языка. - К., 1958. - Т. 2. - С. 295.
6. Родословная дворян й князей Кочубеев // Черниговские губернские ведомости. — 1890, 20 мая. — № 39. - С. 4; Лукомский В., Модзалевский В. Малоросійський гербовник. - К., 1993. - С. 83; Кривошея В. Українська козацька старшина. - К., 2005. - С. 15. В останньому виданні, внаслідок недбалості автора, В Кочубей не згадується на посаді генерального судді.
7. Родословная дворян й князей Кочубеев // Черниговские губернские ведомости. - 1890, 20 мая. - № 39. - С. 4.
8. Лукомский В., Модзалевский В. Малоросійський гербовник. - К., 1993. - С. 81-83.
9. Кривошея В. Українська козацька старшина. - К., 2005. - С. 15.
10. Ми скористалися фрагментами цієї книги, що зберігаються у Чернігівському історичному музеї ім. В.В.Тарновського, інв. № Ал 504/89.
11. Лакиер А. Русская геральдика. - М., 1990. - С. 358.
12. Мається на увазі польська геральдика.
13. Лукомский В., Модзалевский В. Малоросійський гербовник. - К., 1993. - С. XX.
14. Слабченко М. помилково приписує Василю Кочубею печатку Генерального військового суду від 3.12.1707 р. // Слабченко М. Матеріали по малоросійській сфрагістике. - Одеса, б.д. - С. 7. Нами виявлено у фондах Чернігівського історичного музею ім. В.В.Тарновського 9 печаток [інв. № Ал 359, Ал 395], ідентичних описаним Г. Милорадовичем, на якого посилялася дослідниця.